

УДК: 37.091.64(075.8)

DOI 10.33514/1694-7851-2023-1-123-127

Кочорбаева Б.Э.

ага окутуучусу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Токтогулова Ж.Б.

окутуучусу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Бектемир кызы А.

окутуучусу

И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

ОКУУ КИТЕБИНИН ДИДАКТИКАЛЫК КОМПЛЕКСИНИН АРТЫНДАГЫ НЕГИЗГИ ПРИНЦИПТЕР

Аннотация: Макала окуучулардын окуу иш-аракетинин стимулдаштыруучусу жана уюштуруучусу катары мектеп окуу китебинин проблемасына арналган. Кыргызстандагы билим берүүгө мамлекеттик мамилени жана билим берүү системасынын максаттарын ачып берет. Макалада ошондой эле окуу китебинин дидактикалык комплексине негизделген негизги принциптер: илимий мүнөз, жеткиликтүүлүк жана ишке ашыруу, аң-сезим жана активдүүлүк, теория менен практиканын байланышы, системалуулугу, ырааттуулугу жана үзгүлтүксүздүгү, көрүнүктүүлүгү; билим берүүнү модернизациялоо жана инновациялык технологияларды киргизүү шартында мектеп окуу китептерин даярдоонун өзгөчөлүктөрүн жана этаптарын баяндайт.

Негизги сөздөр: билим берүү, окуу китептерин түзүү, дидактиканын милдеттери, инновациялык технологиялар, математика окуу китеби, билим булагы, компетенттүүлүк мамилеси, билим берүүнү модернизациялоо.

Кочорбаева Б.Э.

старший преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

Токтогулова Ж.Б.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

Бектемир кызы А.

преподаватель

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ, ЛЕЖАЩИЕ В ОСНОВЕ ДИДАКТИЧЕСКОГО КОМПЛЕКСА УЧЕБНИКА

Аннотация: В статье рассматривается проблема школьных учебников как стимулятора и организатора учебной деятельности учащихся. Объясняется государственный подход к образованию в Кыргызстане и цели системы образования. Также в статье описаны основные принципы, положенные в основу дидактического комплекса учебника: научность, доступность и реализация, осознанность и активность, связь теории с практикой, системность, наглядность. Описаны особенности и этапы подготовки школьных учебников в условиях модернизации образования и внедрения инновационных технологий.

Ключевые слова: образование, создание учебников, задачи дидактики, инновационные технологии, учебник математики, источник знаний, компетентностный подход, модернизация образования.

Kochorbaeva B.E.

Senior Lecturer

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Toktogulova Zh.B.

Lecturer

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

Bektemir kzy A.

Lecturer

Kyrgyz State University named after I. Arabaev

THE BASIC PRINCIPLES UNDERLYING THE DIDACTIC COMPLEX OF THE TEXTBOOK

Annotation: The article deals with the problem of school textbooks as a stimulator and organizer of students' learning activities. Explains the state approach to education in Kyrgyzstan and the goals of the education system. The article also describes the basic principles underlying the didactic complex of the textbook: scientific character, accessibility and implementation, awareness and activity, connection between theory and practice, consistency, visibility. The features and stages of the preparation of school textbooks in the context of the modernization of education and the introduction of innovative technologies are described.

Keywords: education, creation of textbooks, tasks of didactics, innovative technologies, mathematics textbook, source of knowledge, competence approach, modernization of education.

Математика окуу китеби- бул дидактиканын талаптарына жооп бергендей, окутуунун максатына туура келе тургандай, аныкталган программа боюнча математиканын илимий негиздерин берүүчү китеп. Окуу китебинде окуп үйрөнүүгө тиешелүү билимдердин көлөмү билим берүү деңгинде берилет. Окуу китебинин мазмунун жана түзүлүшү орто мектепте математиканы окутуунун маселелеринин негизинде жана предметтин өзгөчөлүгүнө карата аныкталат. Мына ошондуктан математика окуу китебине төмөндөгүдөй милдеттерди коет:

- Логикалык ой-жүгүртүүлөрүн өнүктүрүү, диалектико-материалисттик көз караштарын калыптандырууга багыт берүү.

- Окуучуларга жеткиликтүү боло тургандай системалуу илимий негизделген математика боюнча негизги теориялык маалыматтарды берүү.

- Методикалык көз карашка туура келе тургандай удаалаштыкта ар кандай мисал, маселелерди жана көнүгүүлөрдү жетиштүү боло тургандай киргизүү.[1]

Реформанын максаты — адистерди даярдоонун сапатын жогорулатуу. Мунун ачкычы – мамлекеттин артыкчылыктуу милдеттеринин бири болгон окуу китептерин иштеп чыгуу жана басып чыгаруу. Иштелип чыккан окуу китептери орто жалпы билим берүүнүн мамлекеттик стандарттарына, мектеп предметтери боюнча окуу пландарына ылайык келиши жана билим берүү кызматтары рыногунда сапаттуу, атаандаштыкка жөндөмдүү продукт болууга тийиш. Иштелип чыккан окуу китептери алдын ала текшерүүдөн өтүп, комплекстүү экспертизадан өткөрүлөт. Окуу китебин түзүүгө байланышкан бүтүндөй цикл: иштеп чыгуу, деталдуу сыпаттоо, кайталоо билим берүү чөйрөсүндөгү борбордук аткаруу бийлигинин органынын жетекчилиги жана контролу астында ишке ашырылат. Бирок, ошентсе да, бүгүнкү күндө мектепти учурдагы мектеп окуу китептери канааттандырбайт, көптөгөн окуу китептери фундаменталдык илимдин жана педагогиканын заманбап талаптарына жооп

бербейт, окуу китептеринин мазмунун «кайра жазуу» салты абдан күчтүү. Ошондой эле окуу китептеринде мурункунун мазмунуна карама-каршы келген абзацтар көп кездешет; туура эмес котормо тексттин маанисин бурмалайт. Биздин оюбузча, авторлордун жоопкерчилиги кынтыксыз сабаттуулук, окуу китептеринде кездешкен сабатсыз опустарды болтурбоо үчүн маалыматтын ишенимдүүлүгү болушу керек. Автор билимдин негизги керектөөчүсү болгон окуучулардын алдында жооп берет. Мындан тышкары, окуучуну илимге багыш үчүн анын ичинде чыгармачылык аң-сезимди ойготуу зарыл. Негизинен окуу китеби окуучуларды кызыктырышы керек. Окуучу материалды окуп жатканда бар нерселер жөнүндө жаңы идеяларды ачышы, анын көз карашын кеңейтүү, мазмунуна тереңдеп кириши керек. Ал үчүн окуу китептеринин авторлору өнүгүү психологиясын жана өнүктүрүү педагогикасын билиши керек. Окуу китептерин түзүүдө авторлор эске алышы керек болгон дидактиканын милдеттери эки чоң топко бөлүнөт. Бул бир жагынан окуу китебинин билим берүү мазмунун, анын көлөмүн жана структурасын түзүүгө, экинчи жагынан бул билим берүү мазмунун өздөштүрүүнүн жолдорунун оптималдуу комплексин иштеп чыгууга багытталган милдеттер [4].

Окуу китебинин дидактикалык комплекси төмөнкүдөй негизги принциптерге негизделген: илимий мүнөз, жеткиликтүүлүк жана ишке ашыруу, аң-сезим жана жигердүүлүк, теория менен практиканын байланышы, системалуулугу, ырааттуулугу жана үзгүлтүксүздүгү, көрүнүктүүлүгү. Материалды берүүнүн илимий мүнөзү төмөнкүлөрдү билдирет: ишенимдүү илим-билимди ырааттуу жана так берүү; негизги түшүнүктөрдү туура жана далилдүү ачуу, чечмелөө; окуучулардын изилдөөнүн эң жөнөкөй ыкмаларын өздөштүрүүсүн камсыз кылган материалдын болушу. Материалды каражаттардын болушу: материалды ачуунун мазмунунун, тереңдигинин жана логикасынын окуучулардын когнитивдик жана жаш өзгөчөлүктөрүнө, жөндөмдүүлүктөрүнө шайкеш келиши; окуучулардын ээ болгон билимдерин эске алуу; теманын мазмунун окуучулардын өз алдынча үйрөнүүсү үчүн окуу китебинин текстинин болушу; түшүнүктөрдү киргизүү ырааттуулугун сактоо; өз алдынча иштөөнү уюштуруу үчүн материалдын болушу, кайталоо жана бекемдөө, аң-сезимдүү өзүн-өзү башкаруу жана өзүн-өзү сыйлоо. Окуу китебинин мазмунун иштеп чыгууда жана долбоорлоодо төмөнкүлөрдү эске алуу зарыл: Системалык-активдүүлүк мамилеси (билим менен көндүмдөрдү, окуу-тарбия маселелерин чечүү көндүмдөрүн системалуу өздөштүрүү процессинде мугалим менен окуучунун биргелешкен ишмердүүлүгүнүн зарылдыгы; окуучулардын практикага багытталган жана аналитикалык ой жүгүртүүсүн өнүктүрүү; окуу материалын жайылтуу; окуу максаттарын ишке ашырууда «жөнөкөйдөн татаалга», «конкреттүүдөн абстракттууга» принцип боюнча окуу китеби; дисциплиналар аралык мамиле (билимдерди интеграциялоонун негизинде дүйнөнүн материалдык картинасына көз караштардын бирдиктүү системасын калыптандыруу); интерактивдүү мамиле (окуу китебинин усулдук аппаратынын мугалим менен окуучунун, окуучулардын өз ара натыйжалуу байланышын уюштурууга, кызматташуу педагогикасынын принциптерине негизделген ачык баарлашууга багыты: «окуучу-мугалим», «окуучу-окуучу», «окуучу-топ», «окуучу, окуучу-топ», «топ-команда», «топ, команда-идея»); инсандык-багытталган мамиле (жеке сапаттарды да, бүтүндөй инсандыкты да өнүктүрүү); компетенттүүлүк мамиле (көндүмдөрдүн кеңири чөйрөсүн калыптандырууга багыттоо, кеңири мааниде билим берүүнүн активдүү мүнөзүн ишке ашыруучу мамиле, мында окуу процесси практикалык натыйжаларга багытталган; окуу китебинин үстүндө иштөө бул китеп эмнеге үйрөтө алат жана пландаштырылган максатка кандай каражаттар менен жетүүгө болот деген маселени чечүүдөн башталат; Окуучу кандай билимди, кандай деңгээлде жана окуу китебинин кайсы бөлүмдөрүндө ээ боло тургандыгы, кандай практикалык көндүмдөрдү жана жөндөмдөрдү өнүктүрө тургандыгы чечилет). Заманбап шарттарда компетенттүүлүккө негизделген мектеп окуу китебин долбоорлоо маселесин тез арада чечүү зарылчылыгы келип чыгууда. Бул мектеп окуу китебин куруунун дидактикалык негиздери окуучуларды окуунун пландалган (күтүлгөн) натыйжаларынын тең компетенттүүлүгүн калыптандырууга багыттап,

аларды өз алдынча иш-аракетке жана чыгармачылык жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө түрткү бериши керек экендигинен келип чыгат. Окуу китебинин окуу-тарбия процессиндеги максаты анын окуу процессинин «стратегиялык модели» да болушу менен аныкталат, анткени анда окутуунун максаттары, билим берүүнүн мазмунунун компоненттери, окутуунун усулдары жана анын уюштуруу формалары, жана ошол эле учурда окуу процессинин «тактикалык модели», анткени ал окуу материалын берүүнүн ырааттуулугун ачып берет жана окуу процессинин сценарийин белгилейт.[2]

Жогоруда айтылгандардын бардыгын эске алуу менен мектеп окуу китеби жана анын дизайны боюнча оюбузду (сунуштарды) сунуштайбыз. Бизге мектеп математикасынын окуу китеби – бул тиешелүү дидактикалык системанын алкагында ишке ашкан жана аны ишке ашыруу үчүн зарыл шарттарды камтыган окуу-тарбия процессинин комплекстүү информациялык жана иштиктүү модели сыяктуу көрүнөт. Башкача айтканда, окуу китеби – бул процессти ишке ашыруунун шарты болуп саналган реалдуулукту да камтыган, тиешелүү окуу процессинин максаттарын, принциптерин, мазмунун, технологиясын чагылдырган модел. Окуу китеби белгилүү бир дидактикалык системанын структурасын гана чагылдырбастан, аны ишке ашырууну долбоорлоо маанисинде үлгү болуп саналат. Анда изилденүүчү предметтин жана ар бир жеке теманын маанисин тактоо, милдеттерди коюу, билим берүү кырдаалын уюштуруу, керектүү маалыматты берүү, маселелерди чечүүнүн жолдорун ачуу, жалпылоо жана системалаштыруу, консолидациялоо жана контролдоо, өз алдынча изилдөө, өз алдынча изилдөө сыяктуу окутуу процедуралары чагылдырылышы керек. Үй тапшырмасы, окуу ишмердүүлүгүн жана анын натыйжаларын рефлексивдүү аңдоо. [3]

Окуу китебинин активдүүлүк функциясы билим берүү ишинин төмөнкү түрлөрүнүн негизинде ишке ашырылышы мүмкүн: изилдөө, окуучунун чыгармачылык активдүүлүгү, анын окуу китебинин автору же каармандары менен диалогго катышуусу, ар кандай көз караштарды жана мамилелерди салыштыруу, материалга карата баа берүүчү позицияны киргизүү, окуганды рефлексивдүү түшүнүү. Математика окуу китебинин баалуулугу системалуу түрдө берилген материалдарды өздөштүрүүгө карата берилүүчү мисал, маселелердин жана көнүгүүлөрдүн жетишерлик түрдө көп берилиши болот. Окуу китебиндеги көнүгүүлөрдүн системасы анын баардык темаларын жана мазмунун толук камтышы зарыл. Ошондой эле көнүгүүлөрдүн ар кандай деңгээлде берилиши максатка ылайык: төмөнкү деңгээл, ортоңку деңгээл жана жогорку деңгээл (чыгармачыл ой-жүгүртүүнү талап кылуучу көнүгүүлөр. Көнүгүүлөр окуучулардын билим билгичтиктерин жана көндүмдөрүн калыптандырууга, өнүктүрүүгө негиз түзүү менен алардын өз алдынча чыгармачылыкта иштөөсүнө мүмкүнчүлүк түзөт.

Мектептин математикасы боюнча окуу китеби төмөнкүдөй жалпы функцияларды аткарууга тийиш:

- Таанып билүү функциясы.
- Окуучулардын иш-аракеттерин башкаруу функциясы.
- Интерпретациялоо функциясы.
- Эстетикалык функциясы.[1]

Ошондой эле окуу китебинин коммуникативдик, мотивациялык, баалуулукка багытталган функцияларын, окутуунун дифференциациясын камсыз кылуучу функциясын жана компетенттүүлүктүн негизинде маселелерди чечүүгө мүмкүндүк берүүчү функциясын бөлүп көрсөтүү максатка ылайыктуу. Коммуникативдик функция окуу китебинде окуучулардын өз ара аракеттенүүсү, ар кандай социалдык ролдорду аткаруусу, коммуникативдик көндүмдөрдү өздөштүрүү ыкмалары аркылуу көрүнөт. Мотивациялоочу функция деп окуучулардын билимге болгон тарбиялык-когнитивдик керектөөсүн стимулдаштырууга жана алардын билимди өз алдынча алуу каалоосун жана жөндөмүн калыптандырууга багытталган функция түшүнүлөт. Окуу китебинин баалуулукка

багытталган функциясы окуучунун жашоосунун баалоочу жана ишмердүүлүгүн чагылдырган функция катары каралат, инсандын ишмердүүлүгүн маданиятты түзгөн руханий баалуулуктарды түшүнүүгө жана таанууга багыттоо менен мүнөздөлөт. Маселени чечүү мүмкүнчүлүгү окуу куралынын бардык компоненттерин камтыйт. Математика окуу китебин түзүүдө компетенттүүлүккө негизделген мамиле окуу кырдаалын калыптандырууга чейин кыскарган. Ошонун негизинде тарбиялык китеп атайын иштелип чыккан тарбиялык кырдаалдар системасы болушу керек деп ойлойбуз. Окуу китебин түзүү менен автор мектеп окуучуларынын айрым окуу иш-аракеттерине багытталган окуу кырдаалынын чынжырын түзөт. Окуу тексттеринде бул аракеттердин предмети камтылган, ал эми суроолор, тапшырмалар, тапшырмалар жана көнүгүүлөр окуучулардын пландалган окуу иш-аракеттерин уюштуруунун каражаты болуп саналат. Окуу китебинде чыгармачылык ишмердүүлүк тажрыйбасы окуучулардын интеграциялык окуу ишмердүүлүгүн камсыз кылуучу интеграциялык кырдаалдар түрүндө чагылдырылышы керек. Өз кезегинде эмоционалдык-нарктык мамиленин тажрыйбасы окуу китебинин текстинде эмоционалдык кабыл алууну аныктоочу жана баалуулуктар системасына кирген объекттерге жана иш-аракеттердин каражаттарына болгон мамиле аркылуу чагылдырылат. Башкача айтканда, окуу китебиндеги компетенттүүлүккө негизделген ыкма окуучулардын алган билимдерин, иш-аракеттердин ыкмаларын жана баалуулук мамилелерин реалдуу турмушта практикалык маселелерди чечүү үчүн колдонууга даярдыгын билдирет. Бул жагынан алганда, компетенттүүлүккө негизделген мамиле практикага багытталган мамиле болуп саналат. Компетенттүүлүккө негизделген ыкмага жараша окуу китебинин функциялары да өзгөрөт. Азыр авторлордун алдында жөн гана окуу китеби, билим булагы эмес, негизинен материалды өздөштүрүүнүн жолдорун жана ыкмаларын көрсөтүп, окуучулардын иштөө ыкмаларын белгилеген окуу китебин даярдоо милдети турат. Мында мугалимдин ишмердүүлүгү да эске алынат, ал окутуу процессин башкаруу, окуучунун инсандыгын тарбиялоо жана өнүктүрүү, долбоорлоо жана пландаштыруу сыяктуу артыкчылыктуу түрлөрүн камтыйт. Маселени чечүүдө тажрыйбаны калыптандыруудан турган студенттин билиминин жеке натыйжасы компетенттүүлүккө негизделген мамиленин негизи болуп эсептелинет. Компетенттүүлүккө негизделген мамилени ишке ашыруу негизги компетенциялардын мазмунун түшүнүүдөн башталышы керек [2].

Ошентип, биз мектеп окуу китебин жөн гана билимдин булагы катары эмес, дидактикалык курал катары да, биринчи кезекте окуучулардын аң-сезим менен байланышкан өздүк (субъективдүү) иш-аракеттерин уюштуруу жана ишке ашыруу процессинде билимди өз алдынча колдонуунун булагы катары карайбыз.

Колдонулган адабияттар:

1. Төрөгелдиева К.М. Орто мектепте математиканы окутуунун методикасы. 1-бөлүк. – Б., 2006. – 232-б.
2. Бекбоев И.Б., Тимофеев А.И. Математиканы окутууда окуучуларды өз алдынча иштөөнүн ыктарына машыктыруу. – Ф., 1965. – 104 б.
3. Известия вузов Кыргызстана. Окуу-усулдук комплекси иштеп чыгуунун кээ бир маселелери.
4. И. Арабаев атындагы КМУ Жарчысы. Окутууда окуу китебинин функциялары.

Рецензент: пед. илим. док., проф. Торөгелдиева К.М.